

Şah ve devâtdâr-ı sagır Mücâhidüddin Aybek'i huzuruna göndermesini istedi; fakat Müsta'sım-Billâh onun bu isteğini geri çevirdi (Cüveynî, III, 167). Muharrem 656'da (Ocak 1258) Moğol ordusu Bağdat önlere geldiğinde İbnü'l-Alkamî yakın adamlarıyla gidip Hülâgû ile görüştü ve dönüşünde halifeye bizzat hükümdarın huzuruna çıkmasını ve Irak haracının yarısını kendisine vereceğini bildirmesini tavsiye etti, fakat halife onun tavsiyelerini dinlemedi. Ancak Hülâgû da bu safhada yapılan teklifleri kabule yanaşmadı ve 4 Safer'de (10 Şubat) kayıtsız şartsız teslim olan halifeyi işkenceyle hazinelerinin yerini söyllettikten sonra öldürttü. İbn Kesîr'e göre halifeyi öldürtmesi için kendisini kışkırtan İbnü'l-Alkamî'yi ise eski görevinde bıraktı (İbn Kesîr, XIII, 201). İbnü'l-Alkamî, Moğollar'ın şehirden ayrılmasından üç ay kadar sonra 1 veya 2 Cemâziyelâhîr 656'da (5 veya 6 Haziran 1258) vefat etti (Reşîdüddin, III, 64; İbn Kesîr, XIII, 203); 657 yılı başlarında (Aralık 1258-Ocak 1259) öldüğü de rivayet edilir (Kütübî, III, 253).

İbnü'l-Alkamî, özellikle aşırı bir Şîi olması sebebiyle bazı Sünnî tarihçilerin, Moğollar'la iş birliği yaptığı ve halifeyi Bağdat'ta az sayıda asker bulundurmaya yönlendirdiği gibi ağır suçlamalarına mâruz kalmıştır. İbn Kesîr onun şehirdeki camii, medrese ve ribâtları kapatıp yerlerine Şîi medreseleri kurmak istediğini, ancak bunu başaramadığını söyler (*el-Bidâye*, XIII, 203; ayrıca bk. Sübkî, VIII, 262). Şîi tarihçilerine göre ise faziletli, akıllı ve ileri görüşlü, idarecilik yeteneğine sahip, devletin ve halkın malına el uzatmayan adaletli bir vezirdi; şairler onu öven şiirler yazmışlardır (İbnü't-Tıktakâ, s. 337-338). İbnü't-Tıktakâ, Musul hâkimi Bedreddin Lü'lü'ün İbnü'l-Alkamî'ye 10.000 dinar değerinde hediyeler gönderdiğini, ancak onun bunları kabul etmek istemediğini ve geri çevirmekten utandığı için halifeye gidip kendisinin alması ricasında bulunduğunu ve Bedreddin Lü'lü'e de 12.000 dinar kıymetinde mukabil hediye göndererek bu hareketi bir daha tekrarlamamasını istediğini belirtir (*a.g.e.*, s. 338). Bazı araştırmacılar da İbnü'l-Alkamî'nin mezhep taassubuna ve rakibi devâtdâr-ı sagırın olumsuz propagandasına kurban gittiğini, aslında onun Hülâgû ile iş birliği yaparak Bağdat'ın istilâ ve yağma edilmesine sebebiyet vermediğini ve bu tür suçlamalara müstahak olacak bir harekette bulunmadığını belirtirler (Özdemir, s. 207-214).

Şîi ve Sünnî kaynaklarının ittifakla felsefe, mantık, şiir ve nesirde üstat olarak

tanıttıkları İbnü'l-Alkamî'nin 10.000 ciltlik zengin bir kütüphanesi vardı. Onun âlim, edip ve şairleri koruduğu, çalışmalarını ödüllendirdiği bilinmektedir (İbnü't-Tıktakâ, s. 337). Radyüddin Hasan b. Muhammed es-Sâgânî Arap diline dair *el-'Ubâb*'ını ve İzzeddin Abdülhamîd b. Ebü'l-Hadîd yirmi ciltlik *Kitâbü Şerhi Nehci'l-belâğa*'sını İbnü'l-Alkamî için kaleme almıştır. Şîi âlimi İbn Tâvûs da onun dostları arasında yer alıyordu.

BİBLİYOGRAFYA :

Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâşiri*, I, 192-197; Cüveynî, *Târih-i Cihângüşâ* (Öztürk), III, 167, 173-175; el-Melikû'l-Eşref er-Resûlî, *el-'Ascedü'l-mesbûk* (nşr. Şâkir Mahmûd Abdülmün'im), Bağdad 1395/1975, II, 640-641; İbnü't-Tıktakâ, *el-Fahrî*, s. 337-339; Reşîdüddin, *Câmî'u'l-tevârih* (nşr. Abdülkerim Alioğlu Alizâde), Bakü 1957, III, 40-41, 43, 47, 54, 58-59, 62-64; İbnü'l-Fuâtî, *Telhîşu Mecma'i'l-âdâb* (nşr. Mustafa Cevâd), Bağdad 1962, I, 332-333; Hindûşah es-Sâhibî, *Tecâribü's-selef der Tevârih-i Hulefâ ve Vüzerâ-yi İşân* (nşr. Abbas İkbâl), Tahran 1357 hş., s. 356; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XXIII, 361-362; Safedî, *el-Vâfi*, I, 184-187; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, III, 252-255; Sübkî, *Tabakât* (Tânâhî), VIII, 262-265; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIII, 200-205; Süyûtî, *Târihu'l-hulefâ*, s. 464-467; Hândmîr, *Düstürü'l-vüzerâ* (nşr. Saîd Nefîsî), Tahran 2535 şş., s. 98, 99, 103, 105, 106; İbnü'l-İmâd, *Şezerât* (Arnaût), VII, 470-473; Muhammed eş-Şeyh Hüseyin es-Sâidî, *Mü'eyyedü'd-dîn b. el-'Alkamî ve esrârü sukkûti'd-devleti'l-'Abbâsiyye*, Necef 1972; Hittî, *İslâm Tarihi*, III, 768; Hasan İbrâhim, *İslâm Tarihi*, V, 190-195; Hacı Ahmet Özdemir, *Moğol İstilâsı ve Abbâsî Devleti'nin Yıkılışı (Cengiz ve Hülâgû Dönemleri, 616-656/1219-1258)* (doktora tezi, 1998), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 172-221; T. H. Weir, "İbnü'l-Alkamî", *IA*, V/2, s. 843; J. A. Boyle, "İbn al-Alkamî", *EP* (İng.), III, 702; Seyyid Ali Âli Dâvûd, "İbn Alkamî", *DMBİ*, IV, 326-328.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

İBNÜ'L-ALLÂF

(ابن الآلاف)

Ebü Bekr el-Hasen b. Alî b. Ahmed
b. Beşşâr en-Nehrevânî
(ö. 318/930 [?])

Şair ve hadis âlimi.

Muhtemelen 218 (833) yılında Bağdat yakınındaki Nehrevan kasabasında doğdu. Babası hayvan yemi (alef) satıcısı olduğundan İbnü'l-Allâf künyesiyle tanındı. Bir gözünün sakat olduğu (İbnü'l-Mu'tez, s. 358) veya gözlerinin görmediği kaydedilmektedir (İbn Hallikân, II, 107). Ebü Ömer ed-Dürî'den kıraat okudu. Humeyd b. Mes'ade el-Basrî, Nasr b. Ali el-Cehdâmî ve Muhammed b. İsmâil el-Hassânî'den hadis rivayet etti. Ebü Bekir Ahmed b. Nasr es-Sezâî ile Ebü'l-Ferec eş-Şene-

bûzî kendisinden kıraat dersi aldı. Abdullâh b. Hasan en-Nehhâs, Ebü Hafs İbn Şâhin ve diğer bazı âlimler ondan hadis naklettiler. Hayatının büyük bir bölümünü Bağdat'ta geçiren İbnü'l-Allâf, Abbâsî hânedanı ile iyi ilişkiler içinde bulundu, Halife Mu'tazîd-Billâh'ın nedimleri arasına girdi. İbnü'l-Mu'tez'le ve Muktedir-Billâh'ın veziri Ebü'l-Hasan İbnü'l-Furât ile dostluk kurdu. 318 (930) veya 319 (931) yılında Bağdat'ta vefat etti.

İbnü'l-Mu'tez, İbnü'l-Allâf'ı usta şairler arasında sayar. Ancak şiirinin tekellüflü, sunî, kuru ve donuk olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Kendisinden nakledildiğine göre, Halife Mu'tazîd-Billâh'ın nedimi iken bir gece halifenin uykusu kaçınca hâdimi gelip kendisine irticâlen bir beyit okumuş, fakat devamını getirememiştir. Halifenin hepsi de şair olan diğer nedimleri de orada bulunuyordu. İbnü'l-Allâf, halifenin beytin devamını maksadına uygun olarak tamamlayana ödül vereceğini söylediğini, nedimlerin içinde sadece kendisinin o anda şiiri tamamlayarak ödülü aldığını anlatır.

Medih, mersiye, gazel gibi geleneksel temalarda şiirleri bulunmakla birlikte İbnü'l-Allâf, asıl şöhretini çok sevdiği kedisi için mersiye olarak yazdığı ve sembolik ifadelerle yer verdiği "el-Kasîdetü'd-dâliyye" sine borçludur. Kasidenin söyleniş amacı hakkında çeşitli rivayetler vardır. Kedisinin komşularının damında bulunan güvercinlere dadanması üzerine komşuları tarafından öldürülmesinden dolayı almış beş beyitlik bu şiiri nazmettiği kaydedilir. Şairin, dostu İbnü'l-Mu'tez'in Muktedir-Billâh tarafından öldürülmesinden sonra ona açıkça mersiye söylemekten korktuğu için kedi sembolünü kullanarak bu mersiye onun için söylediği de rivayet edilmektedir. İbnü'l-Allâf'ın oğlu Ebü'l-Hasan Vezir Sâhib b. Abbâd'a babasının bu kasidesini okuyunca vezir bu şiirde İbnü'l-Mu'tez'in sembolize edilmiş olduğunu söylemiştir (Demîrî, II, 402). Ayrıca kasidede kedi sembolü ile Vezir İbnü'l-Furât'ın oğlu Muhassîn'in kastedildiği de söylenir. Diğer bir rivayete göre, Halife Muktedir-Billâh'ın veziri İbnü'l-Cerrâh Ali b. İsâ'nın bir câriyesi İbnü'l-Allâf'ın kölesine âşık olmuş, bu durum ortaya çıkınca her ikisi de öldürülmüş, şair halifeden çekindiği için acısını açıkça ifade edemeyip onları sembolize etmek amacıyla bu kasidesini kaleme almıştır. Selâhaddin es-Safedî, bu kasidede sözü edilen kedinin gerçek anlamda bir kedi olduğunu, şiirin başka bir amaçla söylenmiş olduğunu iddia edenleri hayretle karşıladığını ifade eder. İbn

Hallikân'a göre bu kaside şairin en güzel şiirlerindendir. Kasideyi Joseph D. Carlyle İngilizce'ye tercüme etmiştir. Sabîh Redîf, şairin kaynaklarda yer alan şiirlerini derleyip tahkik ederek *Şi'ru İbni'l-'Al-lâf* adıyla yayımlamıştır (Bağdat 1974).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Mu'tez, *Tabakâtü's-su'arâ* (nşr. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc), Kahire 1976, s. 358-359; Hatîb, *Târihu Bağdâd*, VII, 379-380; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 107-111; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XIV, 514-518; Safedî, *Nektü'l-himyan* (nşr. Ahmed Zekî Bek), Kahire 1329/1911, s. 139-142; Demîrî, *Hayâtü'l-hayevân*, II, 402-404; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 277-279; Mehmed Zihni, *Kitâbü't-Terâcim*, İstanbul 1304, s. 101-103; C. Zeydân, *Âdâb* (Dayî), II, 167-168; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), II, 201; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, II, 394-397; Ch. Pellat, "İbn al-'Allâf", *El*² (İng.), III, 702; Abbas Hüccet-i Celâfî, "İbn 'Allâf", *DMBİ*, IV, 324. NEVZAT H. YANIK

İBNÜ'L-AMÎD, Ebü'l-Fazl

(أبو الفضل ابن العميد)

Ebü'l-Fazl Muhammed
b. Hüseyin el-Kummî
(ö. 360/970)

Büveyhî veziri, âlim, edip ve şair.

III. (IX.) yüzyılın sonuna doğru İran'ın Kum şehrinde doğdu. Babası, aynı zamanda büyük bir edip olan Şîi Ziyârî Veziri Ebû Abdullah Hüseyin b. Muhammed'dir. İbnü'l-Amîd künyesini babasının "Amîd" unvanını taşımasından dolayı almıştır. Özellikle ilim ve edebiyat çevrelerinde "üstât" ve "reis" lakaplarıyla tanınıyordu. Kaynaklarda hocaları hakkında yeterli bilgi yoktur. Ancak İbnü'n-Nedîm, İbn Semeke lakabıyla anılan Muhammed b. Ali b. Sa'd adındaki bir hocasından söz etmekte (*el-Fihrist*, s. 194), Zekî Mübârek de nahivci Ebû Bekir İbnü'l-Hayyât'tan Câhiz'in *Kitâbü't-Tabâ'î* adlı eserini okuduğunu söylemektedir (*en-Neşrü'l-fennî*, II, 236). İbnü'l-Amîd geniş kültürünü ve edebî maharetini büyük bir ihtimalle babasına borçludur.

Gerek babası hayatta iken gerekse onun ölümünden sonra İbnü'l-Amîd Rey, Cibâl ve Fars'ta kaldı; kâtiplik gibi çeşitli görevlerde bulunduktan sonra Rey-Cibâl Büveyhî Emîri Rüknu'ddevle tarafından 328 (940) yılında vezirliğe getirildi. Onun, henüz vezirliğe tayin edilmeden önce, askerlerin aşırı para talepleri ve zorbalıkları sebebiyle bozulmuş olan devletin malî durumunu düzene soktuğu, ordu üzerinde disiplini sağladığı ve halk arasında adaleti hâkim kılmaya çalıştığı bilinmektedir. Vezir olduktan sonra da otuz

yıldan uzun bir süre çok başarılı bir devlet adamı olmuş, ayrıca kumandan olarak ordunun başında birçok zafer kazanmıştır. Vefatı da Cibâl bölgesinde karışıklık çıkaran mahallî emirlerden Haseneveyh b. Hüseyin'in üzerine düzenlediği sefere rastlamış ve Hemedan'da uzun zamandan beri çektiği nıkris hastalığından ölmüştür (6 Safer 360 / 9 Aralık 970). Yerine oğlu Ebü'l-Feth İbnü'l-Amîd vezir olarak tayin edildi.

İbnü'l-Amîd'in asıl şöhreti edebî ve ilmî sahalarda gösterdiği başarılarla dayanır. Kendisinin kütüphane emini tarihçi İbn Miskeveyh onun çağının bütün ilimlerine vâkıf, özellikle eski Arap şiiri, lugat, garîb, ıstikak, istiare, nahiv, aruz, Kur'an'ın müşkil ve müteşâbihleri, tefsir, fıkıh, mantık, felsefe, ilâhiyat, hendese, mekanik, astronomi ve meteorolojide bilgi sahibi olduğunu kaydeder (*Tecâribü'l-ümme*, II, 271-282). Akfî ve nakfî ilimlerdeki yukufu ve geniş kültürü sebebiyle "ikinci Câhiz" diye anılan İbnü'l-Amîd kâtâbette ve sanatlı nesirde Câhiz'den de üstün tutuluyor ve devrin otoritesi kabul ediliyordu; bu münasebetle söylenen, "Kâtiplik Abdülhamîd ile başladı, İbnü'l-Amîd ile sona erdi" sözü darbimesel haline gelmiştir. Abbâsî Halifesi Muktedir-Billâh zamanından (908-932) itibaren kâtipler arasında yaygın bir kullanım sürecine giren secide, secilî söz bölüklerini kısaltarak veya kısaltma imkânı bulamadığı uzun bölüklerde aynı vezinde kelimeler kullanarak nesrin ritim, melodi ve müzikalitesini arttırmak suretiyle mensur şiir çıktırını açan İbnü'l-Amîd, Arap edebiyatı sanatlı nesrinin altı mektebinden dördüncüsü olan "seci ve bedî" mektebi'nin kurucusudur. Yazılarını yoğun seciler ve onlarla uyumlu cinas, tıbbâk gibi edebî sanatlarla âdetâ bir halı gibi dokuyan İbnü'l-Amîd'de bu açıdan yetiştigi hali diyarının (İran) etkisi sezilmektedir. Bunun en güzel örneği âsî İbn Büllekâ'ya yazdığı mektupta görülür (Seâlibî, III, 193-195). Resmî mektuplarında Ebû İshak es-Sâbî gibi ediplerin aksine hür ve güçlü şahsî iradenin ifadesi görülür; sevgi, sitem, tebrik vb. konulardaki özel mektuplarında ise (*a.g.e.*, III, 183-214) duygusalılık hâkimdir. Bunlardan başka Fars Valisi İbn Hindü'ya gönderdiği, iyi bir idarecinin vasfı ve ödevlerinden söz eden mektup gibi didaktik, ilim adamlarına gönderdiği gök gürültüsü, şimşek çakması ve yıldırım düşmesinin sebeplerini açıklayanlar gibi şiir halinde kaleme alınmış mektupları da vardır (*a.g.e.*, III, 197-213). İbnü'l-Amîd

edebiyatçılığının dışında, kalelerin fethi amacıyla uzak mesafelere giderek duvarlarda gedikler açan büyük oklar atmak için "arbalet" türü bir silâh başta olmak üzere ilginç aletler tasarlayıp geliştirilmesiyle de dikkat çekmiştir. Onun Grekçe kitapları toplatarak tercüme edilmeleri için ilmî bir proje hazırladığı ve Rey'de bir rasathânenin kurulmasına ön ayak olup burada astronomik gözlemler yaptığı da bilinmektedir.

Rey'deki sarayı devrin edip ve şairlerinin faaliyet merkezi haline gelen İbnü'l-Amîd'in yetiştirdiği en büyük edip, yıllarca kendisinden ayrılmaması sebebiyle "Sâhib" lakabını alan Büveyhî Veziri İsmâîl İbn Abbâd'dır. Büveyhî Emîri Aduddödevle ondan faydalananlar arasında yer aldığı gibi Aristo şârihlerinden Nişâburlu filozof Ebü'l-Hasan el-Âmirî de kendisinden hayatının son yıllarına doğru felsefeye dair güç metinlerle mekanik kitapları okumuştur (İbn Miskeveyh, II, 277). İbnü'l-Amîd mektebinin takipçileri arasında Ebû İshak es-Sâbî, Ebû Bekir el-Hârizmî, Bediüzzaman el-Hemedânî ve Ebû Mansûr es-Seâlibî gibi ünlü edip ve yazarlar bulunmaktadır. Mütenebbî, Ebû Nasr İbn Nübâte es-Sa'dî ve Kadî İbn Hallâd başta olmak üzere birçok şair, edip ve âlim İbnü'l-Amîd'in ilmî, felsefî ve edebî kudretini övmüş (Seâlibî, III, 185-190; İbn Hallikân, V, 105-106), buna karşılık olarak Ebû Hayyân et-Tevhîdî onunla Sâhib b. Abbâd'ı hicvetmek amacıyla *Ahlâku'l-vezî-reyn* adlı bir eser kaleme almıştır (*Dîa*, X, 154). Ancak bu hicviyyeyi yazmasının sebebi, iki ünlü vezirin kınanacak hallerinden ziyade yanlarına gittiğinde kendisine itibar etmemesidir. Ayrıca İbnü'l-Amîd'in, Tevhîdî'yi "ikinci Câhiz" olma hususunda kendisine rakip görmesi, giydiği derviş kıyafetinden dolayı onu devlet büyüklerinin meclislerine lâıyk bulmaması da bunun sebepleri arasında zikredilir.

Kaynaklarda İbnü'l-Amîd'in *Kitâbü'l-Mezheb fi'l-belâgat* (İbnü'n-Nedîm, s. 194), *Kitâbü'l-Halk ve'l-huluk* ve *Binâ'ü'l-müdün* (Bîrûnî, s. 48) adlı üç eserinden bahsedilmekte ise de bunlar zamanımıza ulaşmamıştır. Ancak Ebû Mansûr es-Seâlibî, İbrâhîm el-Husrî ve Yâkût el-Hamevî eserlerinde onun mukâraza, muamma ve gazel türlerindeki şiirlerinden ve manzum mektuplarından bazı parçalara yer vermişlerdir (bk. bibl.). İbnü'l-Amîd'in, Aduddödevle'nin meteorolojik olaylara dair sorduğu soruların cevaplarını içeren *Min Kelâmi'l-üstâd erre'is Ebi'l-Fazl Muhammed b. el-'Amîd ilâ 'Adudî'd-devleteyn* adıyla bir araya